Olli Mäenpää
22.3.2021

Lakivaliokunnalle/Täydentävä lausunto

Hallituksen esitys laeiksi ulkomaalaislain eräiden säännösten sekä oikeusapulain 17 a §:n kumoamisesta (HE 247/2020 vp)

Valiokunnan tarkentavat kysymykset

1. Onko muita asiaryhmiä, joissa annetaan avustaja hallintomenettelyyn vai onko kaikissa muissa asiaryhmissä avustaja vasta muutoksenhaussa tuomioistuimessa? Viittaan erityisesti esimerkiksi kehitysvammaisiin, mielenterveyspotilaisiin, huostaanottoihin jne. asiaryhmiin. Pyydetään arvioimaan yhdenvertaisuuden kannalta.

Hallituksen esityksessä ehdotetaan kumottavaksi oikeusavun saamista rajoittava ulkomaalaislain 9 §:n 2 momentti. Rajoituksen poistamisen johdosta sovellettavaksi tulisi tämän vuoksi oikeusavun myöntämisen osalta 9 §:n 1 momentin viittaussäännös: ”Ulkomaalaisen oikeudesta saada oikeusapua säädetään oikeusapulaissa.” Säännös asettaa ulkomaalaiset oikeusavun saamisessa samaan asemaan kuin viranomaisten asiakkaat muissa asioissa. Tämä johtuu siitä, että myös ulkomaalaisen oikeus saada oikeusapua hallintomenettelyssä määräytyisi oikeusapulain yleisten, kaikkiin oikeusapua hakeviin sovellettavien säännösten mukaan.

Oikeusapua annetaan oikeusapulain 1 §:n 1 momentin mukaan valtion varoin henkilölle, joka tarvitsee asiantuntevaa apua oikeudellisessa asiassa ja joka taloudellisen asemansa vuoksi ei kykene itse suorittamaan sen hoitamisen vaatimia menoja. Oikeusapuun kuuluu oikeusapulain 1 §:n 2 momentin mukaan oikeudellinen neuvonta, tarpeelliset toimenpiteet sekä avustaminen paitsi tuomioistuimessa myös hallintoviranomaisessa sekä vapautus eräistä asian käsittelyyn liittyvistä menoista siten kuin oikeusapulaissa säädetään. Näiden säännösten ja oikeusapulain täsmentävien säännösten mukaan määräytyisi myös ulkomaalaisen oikeus saada oikeusapua, kun hänen asiaansa käsitellään viranomaisessa hallintomenettelyssä.

Oikeusapulakia sovelletaan samalla tavoin, kun asiaa käsitellään hallintoviranomaisessa muiden lakien kuin ulkomaalaislain soveltamista koskevissa hallintoasioissa. Kun on kyseessä hallintomenettely, oikeusapuun ei kuitenkaan oikeusapulain 6 §:n 2 momentin mukaan kuulu avustaminen asiassa, joka koskee verotusta tai julkista maksua, ellei siihen ole erityisen painavia syitä, eikä asiassa, jossa oikaisuvaatimusoikeus perustuu kunnan tai muun julkisyhteisön jäsenyyteen.

2. Tuleeko nimenomaisella pykälällä tai lain esitöissä kirjata avustajan myöntämisen kriteereistä, jotta avustajan määrääminen puhutteluun ei olisi automaatio? Jos kyllä, niin miten?

Oikeusapulaki edellyttää tarvearviota, sillä oikeusapua voidaan lain 1 §:n 1 momentin mukaan myöntää vain henkilölle, joka tarvitsee asiantuntevaa apua oikeudellisessa asiassa ja joka taloudellisen asemansa vuoksi ei kykene itse suorittamaan sen hoitamisen vaatimia menoja. Myöntämiskriteereitä on lisäksi täsmennetty oikeusapulaissa erilaisin tarkemmin määrittelyin.

Oikeusapulain säännökset eivät perusta automaattista tai subjektiivista oikeutta oikeusavun saamiseen viranomaismenettelyssä. Tämä koskee myös ulkomaalaislain mukaista puhuttelua. Oikeusapua koskeva päätöksenteko perustuu tältäkin osin tarvearviointiin. Oikeusapulakiin sisältyvää nykyistä sääntelyä voitaneen näiltä osin pitää riittävinä.

3. Kuulemisessa kysyttiin ns. keinotekoisen luottamuspulan synnyttämisestä, jotta voidaan vaihtaa yleinen oikeusavustaja yksityiseen avustajaan. Miten ongelma ilmenee ja miten tätä voidaan estää?

Kun asiaa käsitellään hallintoviranomaisessa, oikeusapua antaa oikeusapulain 8 §:n 1 momentin mukaan julkinen oikeusavustaja. Tuomioistuinasioissa avustajaksi voidaan kuitenkin määrätä myös tehtävään suostumuksensa antanut yksityinen avustaja.

Luottamus oikeusavustajan puolueettomuuteen ja pätevyyteen on tärkeä varmistaa menettelyn asianmukaisuuden varmistamiseksi. Oikeusavun hakija ohjataan siksi valtion oikeusapu- ja edunvalvontapiireistä annetun lain 12 §:n mukaan toiseen oikeusaputoimistoon muun muassa, jos julkinen oikeusavustaja on esteellinen toimimaan asiassa tai jos julkisen oikeusavustajan ja oikeusavun pyytäjän väliltä puuttuu keskinäinen luottamus taikka muusta perustellusta syystä. Jos lähin oikeusaputoimisto ei kuitenkaan ole kohtuullisen asiointimatkan päässä, hakija ohjataan yksityisen avustajan puoleen. Avustajan vaihtamisen edellytykset määritellään lisäksi verraten rajoittavasti oikeusapulain 9 §:ssä.

Avustajan vaihtaminen edellyttää näiden säännösten mukaan laissa määriteltyä tai siihen verrattavaa perusteltua syytä. Avustajan vaihtaminen ei ole ilmoitusasia tai subjektiivinen oikeus myöskään väitetyn esteellisyyden tai luottamuspulan tilanteissa, sillä tällaisenkin tilanteen toteaminen edellyttää perusteltuja syitä ja niiden oikeudellista arviointia oikeusaputoimistossa. Näiden lakisääteisten edellytysten määrittelyä ja noudattamista voitaneen pitää riittävänä keinotekoisten avustajan vaihtamisten estämiseksi.

4. Ottaen huomioon v. 2015/2016 tilanne/tapahtumat, onko riskejä, että avustajan saaminen puhutteluun voisi muuttua avustajalähtöiseksi, ei asiakaslähtöiseksi?

Oikeusapulain soveltaminen oikeusaputoimistossa ja siten muun muassa avustajan määrääminen ja avustajan vaihtamisesta päättäminen ovat virkavastuulla tapahtuvaa päätöksentekoa. Päätöksenteossa on noudatettava tarkoin oikeusapulakia, minkä lisäksi päätökset on tehtävä puolueettomasti ja riippumattomasti. Oikeusapulain soveltamisessa on lähtökohtana, että näitä vaatimuksia noudatetaan. Tiedossa ei ole erityistä riskiä näiden vaatimusten vastaisesta päätöksenteosta.